

HET WATER, DE MARKIES EN DE OPLICHTER DE OUDE HOLLANDSE WATERLINIE IN DE GEMEENTE KRIMPENERWAARD

LERARENHANDLEIDING BIJ HET ERFGOEDPROJECT VOOR GROEP 7 EN 8

HET WATER, DE MARKIES EN DE OPLICHTER

DE OUDE HOLLANDSE WATERLINIE IN DE GEMEENTE KRIMPENERWAARD

Lerarenhandleiding bij het erfgoedproject voor groep 7 en 8

Ontdek het verhaal van de Oude Hollandse Waterlinie

Maak kennis met de Markies en ontdek de oplichter in Schoonhoven

Maak een maquette, vlog of spel

WEINIG TIJD?

**KIJK DAN IN IEDER GEVAL
MET JE KLAS DE FILMPJES
BIJ LES 0 EN LES 1 VOORDAT
JE DE BEZOEK- OF
GASTLES GAAT DOEN!**

INHOUD

Wat en hoe?	7
Waar gaat dit project over?	9
Les 0: Maak kennis met de Oude Hollandse Waterlinie	11
Les 1: De Linie in de Krimpenerwaard	13
Les 2: Op pad!	17
Les 3: En hoe ging het verder	21
Bijlage 1: Brief van de Markies (bij les 1)	23
Bijlage 2: Oude plattegrond (bij les 1)	24
Bijlage 3a: Fotospeurtocht Schoonhoven (bij les 2)	26
Bijlage 3b: Oplossingen puzzelveld Schoonhoven	30
Bijlage 4a: Fotospeurtocht Krimpenerwaard (bij les 2)	31
Bijlage 4b: Oplossingen puzzelveld Krimpenerwaard	34
Bijlage 5: Extra erfgoedlocaties	35
Bijlage 6: Achtergrondinformatie en tips	37
Colofon	38

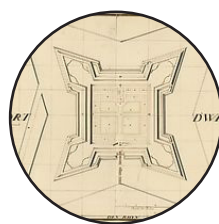
CANONVENSTERS EN TIJDVAK

Tijd van regenten
en vorsten

De VOC en de WIC

Fort Wierickerschans en de
Oude Hollandse Waterlinie

Michiel de Ruyter

WAT EN HOE?

Les	Soort activiteiten	Ruimte	Tijd	Vorbereiding	Extra
Les 0: Maak kennis met de Oude Hollandse Waterlinie OPTIONEEL	Leerlingen maken kennis met het verhaal van de Oude Hollandse Waterlinie en checken hun ontdekkingen in een quiz.	Klaslokaal of Speellokaal	30-60 minuten	Zet de video Het verhaal van de Oude Hollandse Waterlinie (4.36 minuten) op het digiboord klaar. Leg de benodigde materialen klaar. Zet de Powerpoint met de quiz klaar.	
Les 1: De Linie in de Krimpenerwaard	Leerlingen ontdekken de sporen van de linie in de Gemeente Krimpenerwaard en vormen een beeld van (de loop van) de linie in de gemeente.	Klaslokaal of Speellokaal	60 minuten zonder verdiepende opdracht 90 minuten met verdiepende opdracht	Zet de video Oude Hollandse Waterlinie - Gemeente Krimpenerwaard (03.58 minuten) klaar. Leg de benodigde materialen klaar.	
Les 2: Op pad!	Leerlingen bezoeken diverse plekken in de Krimpenerwaard met een fotospeurtocht (of krijgen een gasties in de klas).	Krimpenerwaard, Gasties: Klaslokaal of Speellokaal	Fotospeurtocht stad 60 a 90 minuten (excl. extra reistijd) Combi fotospeurtocht stad/ Krimpenerwaard 120 minuten (excl. extra reistijd)	Print voldoende speurtochten uit Zorg voor vervoer	Eventueel gasties (Michiel van de Burgt Hoofdkwartier 1672)
Les 3: Hoe het verder ging	Leerlingen verwerken hun bevindingen in een creatieve opdracht naar keuze: een maquette of spel.	Klaslokaal of Speellokaal	60-120 minuten	Leg alle materialen klaar.	Presentatie

WAAROVER GAAT DIT PROJECT?

Het water, de Markies en de oplichter.

De Oude Hollandse Waterlinie in de Gemeente Krimpenerwaard

Aan de hand van een speciaal voor deze lessen ontwikkelde video maken de leerlingen (opnieuw) kennis met de Oude Hollandse Waterlinie en de rol die deze speelde in de geschiedenis van ons land. Het project zoomt vervolgens in op de Gemeente Krimpenerwaard: hoe ziet het verhaal over de Waterlinie er daaruit? Er wordt verteld over de tegenstrijdige belangen van de regenten en de boeren, over Markies de Louvignies die de boel in goede banen moet leiden en over de puinhoop die er in Schoonhoven en de gemeente in die tijd heerst. Dan ontdekken de leerlingen in de kernles aan de hand van een fotospeurtocht of een gastles dat niet iedereen even goede bedoelingen blijkt te hebben: er is een oplichter actief die veel geld verduistert, geld dat juist nodig is voor de versterking van de linie. Als afsluiting verwerken de leerlingen al hun ontdekkingen in een creatieve opdracht: maken zij een maquette of een spel?

Erfgoedlocaties

(voor extra locaties, [zie bijlage 5](#))

Vestingstad Schoonhoven

Voor het Rampjaar 1672 had Schoonhoven al een omwalling met drie bastions en een brede stadsgracht. Een bastion is een aarden (of stenen) uitbouw van de stadswal (of muur) van waaruit een stad met wapens verdedigd kon worden. Na de oorlog met de Fransen werd de stadsverdediging verbeterd, ook de west- en noordkant van de stad kwam aan bod. De omwalling bestond toen uit twee halfbastions bij de Lek en zes bastions in een boog om de stad, Schoonhoven werd een vestingstad in de Hollandse Waterlinie. In 1816 werd de vestingstatus opgeheven, de voormalige bastions werden ingericht tot wandelpaden, een park en een begraafplaats.

Vandaag de dag zijn de buitensingels nog vrijwel geheel intact; die moesten ervoor zorgen dat het grachtwater niet weg zou stromen in de polder. De wallen aan de west en noordkant bestaan niet meer. Aan de noordoostkant zijn een deel van de oude gracht en een bastionstructuur bewaard gebleven.

Polders en dijken

De dijken en polders zijn nog steeds een heel vertrouwd beeld in het Hollandse landschap, maar waren eeuwen geleden onderdeel van de Oude Hollandse Waterlinie. De dijken en rivieren waren zogenaamde accessen ofwel toegangen door de waterlinie. Die moesten door forten of schansen en vestingsteden worden bewaakt ofwel afgegrensd. Goede voorbeelden hiervan zijn de Lek (access Schoonhoven en Nieuwpoort) en de Slangenweg bij Polsbroek (access Koeneschans in de Vlist).

Materialen

Dit project bestaat uit de volgende onderdelen:

- De lerarenhandleiding
- Video Het verhaal van de Oude Hollandse Waterlinie (4.36 minuten): <https://www.youtube.com/watch?v=XHrvemhKRF8>
- Powerpoint: quiz Oude Hollandse Waterlinie
- Video [De Oude Hollandse Waterlinie in de Krimpenerwaard](#) (03.58 minuten):
- Fotospeurtocht Schoonhoven
- Fotospeurtocht Gemeente Krimpenerwaard

LES 0: MAAK KENNIS MET DE OUDE HOLLANDSE WATERLINIE

30-60 minuten

NB deze les is OPTIONEEL. Indien je de voorkennis van de groep over de Oude Hollandse Waterlinie voldoende acht, kun je les 0 eventueel overslaan en direct beginnen met les 1.

Lesinhoud

Deze les belicht het verhaal van de Oude Hollandse Waterlinie in zijn geheel. Aan de hand van een speciaal ontwikkelde video maken de leerlingen kennis met Wouter van de Waterlinie, 17de -eeuwse trompetter van de Prins. Hij zet het algemene verhaal van de Oude Hollandse Waterlinie nog even bondig op een rijtje: wanneer speelde dit, hoe zat het ook alweer, waarom ontstond de linie, wie speelden een rol in dit verhaal? Aan de hand van kijkvragen bespreek je de video na, de leerlingen verwerken vervolgens in groepjes hun ontdekkingen in een mindmap. Je kunt de les uitbreiden met een quiz, waarbij de belangrijkste wetenswaardigheden over de Oude Hollandse Waterlinie nog even de revue passeren.

Lesdoelen

Leerlingen maken kennis met de geschiedenis, hoofdrolspelers en omstandigheden van de Oude Hollandse Waterlinie. Ze verwerken hun inzichten in een actieve opdracht. Dit alles biedt een raamwerk waarop de vervollessen voortbouwen.

Nodig tijdens de les

Video [Het verhaal van de Oude Hollandse Waterlinie](#)
Powerpoint Quiz Oude Hollandse Waterlinie

Vorbereiding op de les

Zet de video op het digibord klaar
Leg de benodigde materialen klaar
Zet de Powerpoint met de quiz klaar

Inleiding: de Oude Hollandse Waterlinie: aangenaam kennis te maken

Schrijf de term **Oude Hollandse Waterlinie** op het bord. Bespreek of de leerlingen deze term kennen. Wat is het? Hoe oud is oud? Waar kan je de linie vinden? Vertel vervolgens dat jullie midden in deze linie zitten, en dat jullie de komende tijd van alles over de linie gaan ontdekken.

Ga dan over naar de introductievideo. Bespreek de video kort klassikaal na, bijvoorbeeld aan de hand van de volgende vragen:

- Waarom werd de Waterlinie gemaakt?
- Wanneer speelde dit zich af?
- Wat heeft je het meeste verbaasd?
- Heb je wel eens iets van de Waterlinie in de omgeving 'gemerkt'? Wat dan?

Opdracht 1: de Waterlinie (beelden) mindmap

Ga nu terug naar de term Oude Hollandse Waterlinie op het bord. Vraag de leerlingen deze term op een leeg A4'tje te schrijven, er een cirkel omheen te zetten, en dit als een mindmap uit te werken. Laat hen brainstormen: welke woorden voeg je aan deze mindmap toe? Suggestie: leerlingen zoeken op internet extra informatie over de Waterlinie om de mindmap verder aan te vullen.

Alternatief: in plaats van woorden voegen de leerlingen kleine tekeningen toe.

Opdracht 2: quiz

Start de Powerpoint met de quiz op het digibord. Laat de leerlingen in tweetallen werken. Loop stap voor stap door de vragen heen en geef de leerlingen de tijd te overleggen. Wat hebben zij onthouden van de video die ze eerder zagen?

Kunnen zij zich al Waterlinie-expert noemen?

Antwoorden van de quiz:

Vraag 1: B	Vraag 7: B
Vraag 2: B	Vraag 8: C
Vraag 3: C	Vraag 9: A, B en C zijn goed.
Vraag 4: A	Vraag 10: F
Vraag 5: B	Vraag 11: B, C, D, E en F zijn goed.
Vraag 6: C	Vraag 12: Antwoord A, C, D, F en G zijn goed.

Afsluiting: vertel en laat maar zien

Bespreek klassikaal de mindmaps en/of resultaten van de quiz na. Wat valt op, wat verrast? Zijn er grote verschillen en/of overeenkomsten?

Hang de mindmaps eventueel op in de klas.

LES 1: DE LINIE IN DE KRIMPENERWAARD

60-90 minuten (zonder of met verdieping)

Lesinhoud

Leerlingen ontdekken van alles over de sporen van de Oude Hollandse Waterlinie in de Gemeente Krimpenerwaard. Wouter van de Waterlinie vertelt in een spannende korte startvideo over deze sporen, maar ook over de Markies de Louvignies, de puinhoop die in Schoonhoven en omgeving ontstond en de tegenstrijdige belangen van boeren en de regenten met betrekking tot de Oude Hollandse Waterlinie. Aan de hand van een 'oude brief' (bijlage 1) ontdekken de leerlingen hoe de Oude Hollandse Waterlinie in de gemeente heeft gelopen. Als extra optie maken de leerlingen een oude ansichtkaart: 'groeten uit de Krimpenerwaard anno 1672'.

Lesdoelen

Leerlingen raken bekend met de lokale Oude Hollandse Waterlinie-geschiedenis. Ze worden zich bewust van de historische sporen die daarmee te maken hebben. Ze leren zich in te leven in anderen. Ze leren een oude kaart te 'lezen' en te vergelijken met nu. Ze verwerken hun ervaringen in een creatief resultaat.

Nodig tijdens de les

Video [De Oude Hollandse Waterlinie in de Krimpenerwaard](#) (03.58 minuten)

Brief Markies (bijlage 1)

Oude kaart Schoonhoven en omgeving (bijlage 2)

Google maps

Vorbereiding op de les

Zet de video De Oude Hollandse Waterlinie in de Krimpenerwaard klaar

Zet de brief van de Markies klaar op het digibord of print voldoende exemplaren voor elke leerling

Print voor iedere leerlingen de oude kaart van Schoonhoven en omgeving uit (bijlage 2)

Zet Google maps klaar op het digibord

Inleiding: en hoe zat het dan hier? (15 minuten)

Kijk nog even terug naar les 0: wat weten de leerlingen nu over de Oude Hollandse Waterlinie?

Of, indien je les 0 niet hebt gedaan, bespreek kort: wat weten de leerlingen al over de Oude Hollandse Waterlinie? Vat dit eventueel samen in een mindmap.

Weten de leerlingen misschien ook wat in de gemeente Krimpenerwaard aan de Oude Hollandse Waterlinie herinnert?

Start dan de video *De Oude Hollandse Waterlinie in de Krimpenerwaard*.

Wouter van de Waterlinie neemt ons mee op pad door de gemeente. Hij vertelt over het ontstaan van de Oude Hollandse Waterlinie in de gemeente en laat ons de sporen ervan zien. Ook de grote puinhoop die de vele soldaten en paarden in Schoonhoven en bij Haastrecht veroorzaakten en de tegenstrijdige belangen van boeren en voorstanders van de linie komen aan bod.

Bespreek de video kort na. Wat wisten de leerlingen al, wat verraste hen misschien?

Opdracht 1: welkom in Schoonhoven! (45 minuten)

Vertel dat er een oude brief van de Markies is gevonden, waarin hij de Prins bericht over de stand van zaken in Schoonhoven en omgeving op dat moment: de problemen, en de beslissingen die hij heeft genomen met betrekking tot de aanleg van de Waterlinie.

Maar hoe zag dat er dan uit op de kaart?

Geef iedere leerling een exemplaar van de brief en de oude kaart (geheel en detail). Lees samen de brief klassikaal door (bijlage 1). Benoem welke onderdelen van de Waterlinie er worden genoemd. Bekijk dan samen de kaart (bijlage 2). Wat herkennen de leerlingen? Wijs ze erop dat de hele kaart de werkelijkheid 'ondersteboven' weergeeft: noord is zuid en andersom. Het detail is wel juist weergegeven, noord is daar noord.

Geef de leerlingen vervolgens de opdracht aan de hand van de aanwijzingen in de brief op de oude kaart de loop van de oude waterlinie in te tekenen: waar liepen de grenzen, wat stond onder water?

Toon de oude kaart op het digibord en vergelijk deze met een kaart van de Gemeente anno nu (zie bijvoorbeeld Google maps): wat herkennen ze nog, wat is verdwenen of kan je lastig ontdekken? Andere mogelijkheid: de kaarten van het Actueel Hoogtebestand Nederland, waarop de vorm van de volledige vesting goed herkenbaar is (<https://ahn.arcgisonline.nl/ahnviewer>)

Opdracht 2: groeten uit de Krimpenerwaard (verdieping, optioneel) (60 minuten)

In de 17de eeuw bestonden er uiteraard nog geen computers of smartphones. Mensen communiceerden bijvoorbeeld via de post. Later (vanaf de 19de eeuw) kwamen ook prentbriefkaarten/ ansichtkaarten.

Stel dat je in die tijd de Krimpenerwaard bezoekt en je stuurt een familielid of je beste vriend(in) een brief, wat zou je dan schrijven? Of een ansichtkaart, hoe zou die er dan uit zien?

Geef de leerlingen een vel A5-papier (liefst wat dikker karton) en vraag hen aan de voorkant een 'aanzicht' van een plek in de gemeente te tekenen, zoals zij denken dat het er in die tijd uitzag. En welke boodschap schrijven ze op de achterkant? Naar wie sturen ze de kaart?

Kijk voor inspiratie bijvoorbeeld op

- <https://www.rijksmuseum.nl/nl/zoeken?q=schoonhoven&f=1&p=1&ps=12&f.dating.period=17&st=Objects>

Hoe zag Schoonhoven er in de 17de eeuw uit?

- <https://ansichtkaartenbeurs.nl/zoeken/schoonhoven>

of

- https://www.house-of-cards.nl/?s=krimpenerwaard&post_type=product&title=1&excerpt=0&content=0&categories=0&attributes=0&tags=0&sku=0&orderby=date-DESC&ixwps=1

of

- <https://www.etsy.com/nl/search?q=antieke+prentbriefkaart>

Afsluiting

Richt met de plattegronden/ ansichtkaarten een tentoonstelling in. Laat leerlingen elkaar rondleiden langs hun eigen werk.

LES 2: OP STAP!

120 minuten (gastles: 60 minuten)

Lesinhoud

Aan de hand van de fotospeurtocht ontdekken de leerlingen meer over de waterlinie in Schoonhoven en de Krimpenerwaard. Ze bezoeken onder andere de oude Veerpoort, de stadswallen, maar ook de Franse Kade en de Koeneschans (zie bijlage 3 en 4)

Indien voor een gastles is gekozen, bezoekt Wouter van de Waterlinie de klas en neemt de leerlingen mee terug naar het rampjaar en het Nieuwpoort van de 17de eeuw.

Lesdoel

Leerlingen ontdekken en ervaren het lokale culturele erfgoed. Zij leven zich in in historische personages. Zij werken intensief samen, denken logisch na en combineren bevindingen samen tot een oplossing.

Nodig tijdens de les

Bezoek Schoonhoven/ Krimpenerwaard

Vervoer naar Schoonhoven/ Krimpenerwaard (fiets)
Voldoende begeleiding (per groepje één volwassene)
Voldoende exemplaren fotospeurtocht

Gastles Wouter van de Waterlinie

Geen speciale materialen nodig. Les vindt plaats in eigen klaslokaal.

Vorbereiding op de les

Bezoek Schoonhoven/ Krimpenerwaard

Zorg dan voor voldoende exemplaren van de speurtocht (1 per leerling)
Zorg voor voldoende begeleiding.
Zorg voor vervoer naar Schoonhoven/ door de Krimpenerwaard.

Gastles Wouter van de Waterlinie

Van tevoren is er door de afdeling Planning van Kunstgebouw een datum voor de gastles vastgelegd, check deze datum goed. Voor de gastles hoef je verder niets voor te bereiden.

LES 2A. OP PAD: BEZOEK SCHOONHOVEN/ KRIMPENERWAARD

Inleiding: bijna op pad!

Grijp, voordat jullie op pad gaan, nog even terug op de video. Hoe zat het ook alweer?

Vertel: de Oude Hollandse Waterlinie werd opgericht om de Fransen buiten de deuren van Holland te houden. En de Fransen kwamen dichtbij! Ze bezetten Oudewater en IJsselstein, en vielen Jaarsveld en Benschop aan. Vanuit Schoonhoven werd een aanval op de Fransen gedaan door om de waterlinie heen, over de Lek, naar Vreeswijk (nu Nieuwegein) te varen. Uiteindelijk deed de Waterlinie zijn werk en is het de Fransen niet gelukt door te breken.

Neem dan de gang van zaken tijdens jullie uitstapje goed met de leerlingen door:

- Jullie gaan een fotospeurtocht doen in Schoonhoven en de gemeente (zie bijlage 3 en 4). De speurtocht leidt tot de oplossing van een oud waterlinie-raadsel: wie was de oplichter? Wie hield iedereen voor de gek en drukte veel geld achterover?
- De leerlingen gaan in kleine groepjes op stap, onder begeleiding van een volwassene (leerkracht of hulpouder).
- De groepjes mogen zelf hun route bepalen, maar zijn op een bepaald afgesproken moment weer terug op een afgesproken plek. Elk groepje op een andere plek (zie verderop)
- Verdieping/ verbreding: bezoek op de fiets ook een aantal waterlinie-plekken buiten de stad. Deze plekken geven een extra puzzelwoord.

Opdracht 1: op zoek naar de oplichter (Schoonhoven) (60 minuten)

Jullie gaan een fotospeurtocht doen in Schoonhoven en in de gemeente. De speurtocht heeft een aantal opdrachten en vragen die beantwoord en opgelost moeten worden. Samen vormen de antwoorden de toegang tot een codewoord, waarmee een oud waterlinie-raadsel wordt opgelost: er verdwijnen grote hoeveelheden geld, iemand licht de boel op. Maar wie?!?

De leerlingen gaan in kleine groepjes op stap, onder begeleiding van een volwassene (leerkracht of hulpouder).

De groepjes mogen zelf hun route bepalen, maar zijn uiterlijk op een bepaald afgesproken moment weer terug op een afgesproken plek. Wel start elk groepje op een andere plek, om elkaar niet in de weg te lopen en om er een competitie-element aan toe te kunnen voegen. De plekken hebben allemaal te maken met de verschillende mensen die in die tijd in de stad leefden.

Deze plekken zijn:

- De plek van de soldaat (het arsenaal)
- De plek van de verpleegster (het gasthuis)
- De plek van de veerwachter (de Veerpoort)
- De plek van de schutter (het Doelenplein)
- De plek van de boerin (de oude waag)

Vervolgens gaan de leerlingen op zoek naar de plekken waarvan een detail op de foto te zien is. Waar is het, en wat is het precies? Wat heeft het met de waterlinie te maken?

Plek gevonden? Vul dan het antwoord op de vraag in in het puzzelvel.

Alles bij elkaar gepuzzeld? Dan weten jullie te ontrafelen wie de oplichter is.

De speurtocht eindigt voor het oude stadhuis. De oplossing is: **BURGEMEESTER**

Oplossing toelichting:

De oplichter blijkt dus de burgemeester van Schoonhoven, Van Arkel genaamd. Van Arkel was waarschijnlijk geen eerlijk man. Hij vond vooral belangrijk dat hij er zelf goed vanaf kwam. Als dijkgraaf declareerde hij veel te veel bij het hoogheemraadschap Krimpenerwaard en Lopikerwaard. De boeren moesten deze kosten ophoesten.

Opdracht 2: verder speuren buiten de stad (90 minuten)

Met de tweede fotospeurtocht (zie bijlage 4) speuren jullie nog meer info en puzzelletters bij elkaar. Deze tocht doen jullie op de fiets en brengt jullie langs de Franse Kade, Koeneschans, Slangenweg, Polsbroek, Vlist, Boezemmolen en Haastrecht.

Afsluiting: terugblik op een avontuur

Bespreek eenmaal terug op school het avontuur in Schoonhoven en omgeving na: was het moeilijk of viel dat mee? Wat verraste de leerlingen het meest? Wat heb je voor nieuws ontdekt? Besefte je dat al deze (voor jou misschien best vertrouwde) plekken zo'n spannende geschiedenis hebben?

LES 2B. BEZOEK IN DE KLAS: WOUTER VAN DE WATERLINIE

Inleiding: De Markies en Vieshoven

Grijp, voordat Wouter in de klas op bezoek komt, nog even terug op het verhaal van de Markies en 'Vieshoven'. Hoe zat het ook alweer?

Gastles Wouter van de Waterlinie (60 minuten)

Wouter van de Waterlinie (gespeeld door Michiel van de Burgt, Hoofdkwartier 1672) bezoekt in vol ornaat de klas. Wouter is trompetter in het leger van de Prins, en weet alles over de Oude Hollandse Waterlinie, de 17de eeuw en het Rampjaar.

Wat gebeurde er allemaal in en om Schoonhoven? Waarom was het er zo vies, en wat had de Markies er mee te maken? Wat voerde de burgemeester in zijn schild? Wouter neemt de leerlingen mee in een spannend interactief verhaal en brengt het de Krimpenerwaard van de 17de eeuw weer tot leven.

Afsluiting: Terugblik op een avontuur

Bespreek na de gastles het verhaal van Wouter na: Wat verraste de leerlingen het meest? Wat heb je voor nieuws ontdekt? Wat had je Wouter eigenlijk nog willen vragen?

LES 3: HOE HET VERDER GING

60-120 minuten

Lesinhoud

De leerlingen verwerken hun ontdekkingen en bevindingen uit de voorgaande lessen in een creatieve opdracht naar keuze: een maquette of eigen gemaakt spel. Ze presenteren de resultaten eventueel in een feestelijke presentatie.

Lesdoelen

Leerlingen verwerken hun ontdekkingen en ervaringen op een creatieve manier tot een concreet resultaat. Daarbij geven ze uiting aan hun ideeën, indrukken, mening en gevoelens.

Nodig tijdens de les

Digibord

Opdracht 1:

Schetspapier, potloden

Divers materiaal om schaalmodellen te bouwen (karton, lege dozen, stokjes, lijm, verf, watten, kurk etc.)

Opdracht 2:

Wit karton

Potloden of stiften

Afsluiting:

Blanco- of briefpapier en pennen

Vorbereiding op de les

Leg alle materialen klaar

Inleiding: en hoe ging het verder (10 minuten)

Blik kort met de leerlingen terug op de kernles: wat is de leerlingen het meest bijgebleven, wat heeft hen verbaasd? Wat was de oplossing van het raadsel ook alweer?

Laat de leerlingen vervolgens één van de volgende opdrachten kiezen of maak voor hen een keuze (bijvoorbeeld afhankelijk van de beschikbare tijd).

Opdracht 1: superverdediging (circa 60 a 120 minuten)

Schoonhoven bleek geen goed verdedigde stad. In 1672 werd de stad dan ook flink versterkt. Maar er gebeurde meer in de gemeente: in Polsbroek werd de kerk omgebouwd tot fort. Dijken werden een schans, een riviertje een verdedigingslinie.

Geef de leerlingen de volgende opdracht: stel, je leeft in de 17de eeuw. Er is zoals eerder gezegd weinig geld. De Fransen, Engelsen en Duitsers komen er aan... aan jou wordt gevraagd om een goede verdedigingsplek voor de stad of de gemeente te verzinnen. Wat zou je doen? Kies een gebouw, straat, dijk of weiland en ontwerp op basis van wat er al bestaat jouw verdediging. Ga goed los, laat je fantasie de vrije loop! Klapt het uit elkaar, kan het vliegen, zijn er torens? Alles kan, zolang je maar goed kunt toelichten waarom je bepaalde keuzes hebt gemaakt en dingen hebt verzonnen.

Ontwerp je verdedigingswerk eerst op papier, maak er daarna een 3-d schaalmodel van, met karton, verf, etc.

Optie: ontwerp je verdedigingswerk op de computer.

Stel de resultaten tentoon in de klas of ergens anders in de school.

Opdracht 2: 30 seconden = een halve minuut (60 - 120 minuten)

Wat heeft iedereen onthouden van de afgelopen lessen? Laten we dit testen! De klas ontwikkelt samen een 30-seconden spel over de Oude Hollandse Waterlinie in de Krimpenerwaard. In groepjes werken de leerlingen een deel van het spel uit. Spreek bijvoorbeeld af dat een aantal groepjes ieder een aantal opdrachtkaartjes uitwerkt, en dat een groepje het spelbord voor zijn rekening neemt. Ter afsluiting speelt de klas het spel.

Afsluiting: filosoferen over de linie (circa 30 minuten)

Filosofeer samen wat verder over de Oude Hollandse Waterlinie, bijvoorbeeld met de vragen:

- Waarom hebben we deze resten zo lang bewaard, en niet gewoon iets nieuws gebouwd?
- Is het belangrijk dat objecten uit de geschiedenis blijven staan in ons landschap?
- Kan de Oude Hollandse Waterlinie ons nog steeds beschermen?

Geef de leerlingen de gelegenheid om gezamenlijk te bedenken, te praten, te luisteren en te leren.

BIJLAGE 1: BRIEF VAN MARKIES DE LOUVIGNIES AAN DE NIEUWE BURGEMEESTER VAN SCHOONHOVEN

Waarde Prins!

Ik bericht u graag over de Gemeente Krimpenerwaard, een plek waar altijd wat gebeurt...

Het is geen schone gemeente. Er zijn veel soldaten en paarden, en die laten de nodige viezigheid achter. Er heersen veel ziektes en er is niet altijd genoeg voedsel. Ik hoorde iemand Schoonhoven pas 'Vieshoven' noemen, dat zegt genoeg...

Maar ik vertel u graag over de prachtige verdedigingswerken die we hier hebben weten te realiseren!

Schoonhoven zelf is inmiddels compleet voorzien van bastions, wallen en poorten die hermetisch kunnen worden afgesloten. Vanaf de Hemstoep is de Franse kade aangelegd, welke het water tegenhoudt. Zo loopt er ook niet te veel land onder.

De Franse kade loopt tot de Koeschans in de Vlist. Vanaf deze schans kan de boel goed bewaakt worden. Soldaten kunnen bijvoorbeeld de Slangenweg vanuit Polsbroek goed in de gaten houden. Vanaf die route is het namelijk makkelijk inbreken in de linie!

Vanaf daar loopt de Westvlisterdijk naar Haastrecht. Langs de Vlist lagen een aantal molens. Als land onder water was gezet, konden deze molens het water later weer weg pompen zodat het land weer droog werd.

Dit is hoe het er binnen onze gemeente uit ziet.

Nogmaals: welkom!

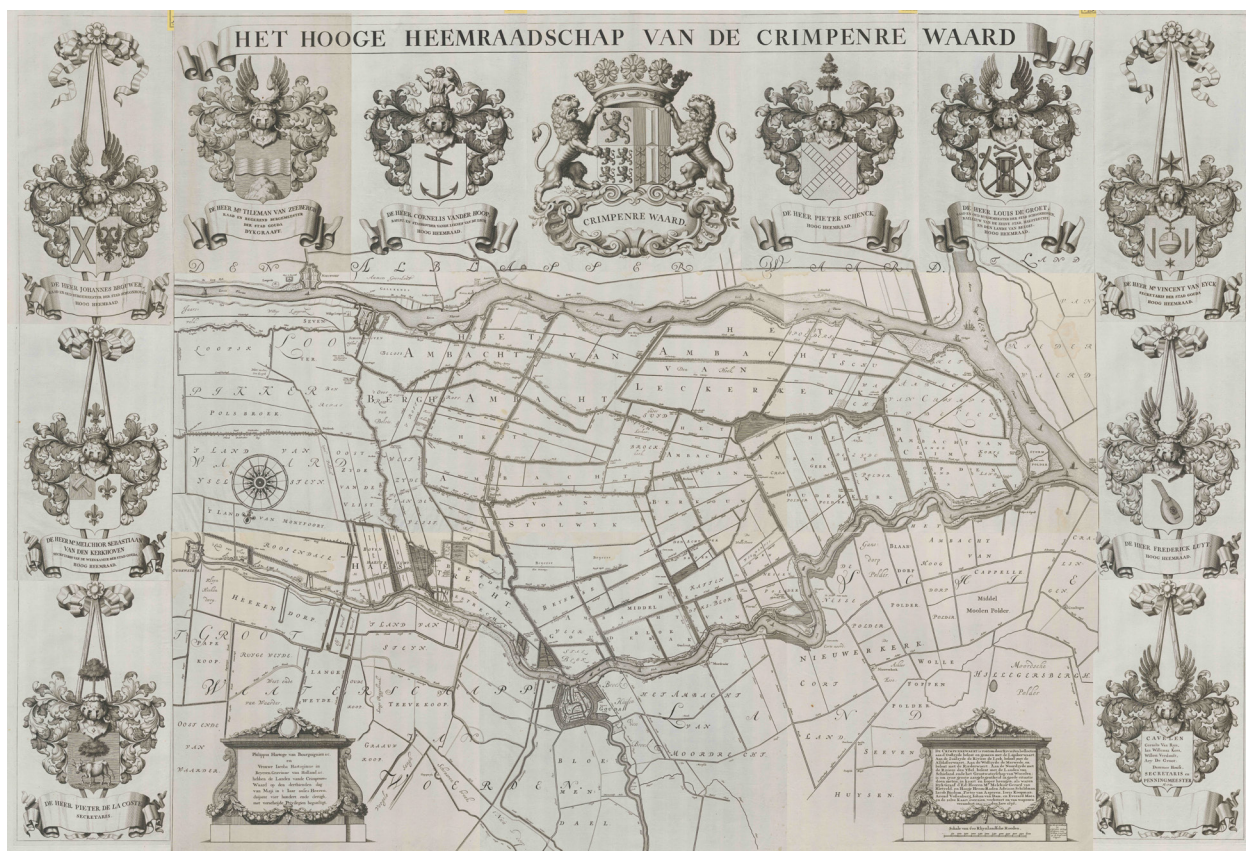
Met hartelijke groeten,

Markies de Louvignies

BIJLAGE 2: OUDE KAART HOOGHE HEEMRAADSCHAP CRIMPENRE WAARD

NB Noord en Zuid zijn hier omgedraaid!

(Bron: John Ooms)

BIJLAGE 2: DETAIL KAART

Schoonhoven

BIJLAGE 3A: FOTOSPEURTOCHT SCHOONHOVEN

Los jij het raadsel van de oplichter op?

Speur de puzzelletters bij elkaar en vind de oplossing!

De waterlinie wordt geplaagd door flinke tegenslagen: er zijn ruzies over waar hij precies moet komen te liggen, en wie de kosten moet dragen. De rekening komt vaak bij de boeren en de burgers te liggen. Maar tegelijk valt het op dat er veel geld lijkt te verdwijnen in potjes die heel onduidelijk en schimmig zijn... het lijkt wel of er een oplichter aan het werk is. De Markies besluit om dit tot op de bodem uit te zoeken, er bestaat al onrust genoeg. Wie licht de boel op?

Kom erachter door de waterlinie-sporen door Schoonhoven heen te ontdekken. Zoek met de foto's de plekken in de stad, beantwoord de vragen, vul de antwoorden in het puzzelveld, en ontdek de dader!

De plattegrond helpt je je weg te vinden!

Succes!

Zoek op de plekken waar een rode ster staat welke foto erbij hoort en beantwoord de vraag.

Vul de antwoorden op de vragen in op het puzzelveld (vraag/ plek 1 bij antwoord 1 in het puzzelveld, vraag/ plek 2 bij 2 etc.)

NR.	FOTO	VRAAG	ANTWOORD
6 7A 7B		<p>Deze muur en ‘pilaar’ waren onderdeel van de verdedigingsmuur van de stad. Hoe heten de muur en ‘paal’ eigenlijk?</p> <p>Tip: een geestelijke en een roofdier</p>	
5		<p>Dit kanon tuurt over de Lek, op zoek naar de vijand. Aan de overkant van de rivier doet een collega hetzelfde. In welke vestingstad is dat?</p>	
1		<p>Rondom de stad werden er stadsmuren en wallen als verdediging aangelegd. Ook ontstonden er zes ‘uitsteeksels’, waarvan af goed geschoten kon worden op de vijand. Zo’n uitbouw heet een...?</p>	
2		<p>Dit doelengebouw was lang het hoofdbureau van de politie van de stad. Alleen heette de politie vroeger niet zo. Hoe werden ze genoemd?</p>	

NR.	FOTO	VRAAG	ANTWOORD
4		<p>'s Avonds en 's nachts gingen de stadspoorten dicht. Reizigers die van ver kwamen en te laat waren, konden gelukkig nog in dit 'hotel' buiten de stadsmuren terecht. Hoe heette zo'n 'hotel' toen?</p>	
9		<p>Deze 'dijk' was een belangrijke verdediging langs de rivier. Hoe wordt zo'n 'dijk' ook wel genoemd?</p>	
3		<p>In dit gebouw waren lang de soldaten gestationeerd en werd munitie opgeslagen. Hoe heet zo'n gebouw?</p>	
11		<p>Heel bijzonder: de enige overgebleven stadspoort van de vesting Schoonhoven. Ruim 400 jaar oud!</p> <p>Deze poort heet de ....</p>	

NR.	FOTO	VRAAG	ANTWOORD
10		<p>Nu niets meer van te zien, maar hier stond vroeger het 'gasthuis'. Wat was dat eigenlijk?</p>	
8		<p>Al in de 15de eeuw (bijna 600 jaar geleden!!) werd hier het eerste stadhuis gebouwd. Sommige delen van dit gebouw stammen nog uit die tijd. Op het plein ervoor werd recht gesproken. Waar werd Marrigje Ariens op 18 december 1596 voor veroordeeld tot de brandstapel? (tip: zoek op de grond!)</p>	

PUZZELVELD

1																			
2																			
3																			
4																			
5																			
6																			
7a																			
7b																			
8																			
9																			
10																			
11																			

BIJLAGE 3B: OPLOSSINGEN PUZZELVELD

1								B	A	S	T	I	O	N	
2					S	C	H	U	T	T	E	R	I	J	
3							A	R	S	E	N	A	A	L	
4		H	E	R	B	E	R	G							
5						N	I	E	U	W	P	O	O	R	T
6								M	O	N	N	I	K		
7a							B	E	E	R					
7b						B	E	E	R						
8					H	E	K	S	E	R	I	J			
9							S	T	A	D	S	W	A	L	
10						Z	I	E	K	E	N	H	U	I	S
11					V	E	E	R	P	O	O	R	T		

BIJLAGE 4A: FOTOSPEURTOCHT KRIMPENERWAARD

Ook buiten Schoonhoven, in de Krimpenerwaard, zijn sporen te vinden.

Pak je fiets en ga op onderzoek uit!

Zoek op de plekken waar de rode ster staat welke foto erbij hoort en beantwoord de vraag.

Vul de antwoorden op de vragen in op het puzzelveld (vraag/ plek 1 bij antwoord 1 in het puzzelveld, vraag/ plek 2 bij 2 etc.)

NR.	FOTO	VRAAG	ANTWOORD
6		<p>Hoe heet deze belangrijke rivier ook al weer?</p>	
5		<p>De molens in dit gebied pompten een deel van het water voor de linie heen en weer. Deze molen stond hier vroeger niet alleen. Hoeveel molens stonden er langs dit stukje Vlist ooit in totaal?</p>	
3		<p>Een mooi oud kerkje, dat in de 17de eeuw ter verdediging werd omgebouwd tot fort. Waar staat deze kerk?</p>	
2		<p>Deze weg was vroeger een keerwal, waarmee het water binnen de linie werd gehouden. Hoe heet deze weg nu?</p>	

NR.	FOTO	VRAAG	ANTWOORD
4		Deze schans lijkt nu een mooi eilandje in de Vlist. Vroeger zaten er dappere soldaten om de linie te verdediging. Hoe heet deze schans?	
1		Vanaf de Vlist rij je over deze weg naar Polsbroek. Vroeger een gevaarlijk punt, omdat de vijand via deze weg makkelijk de linie kon in komen. Hoe heet deze weg, genoemd naar een reptiel?	

PUZZELVELD

(de eerste twee letters zij al ingevuld)
Hoe heet die oplichter eigenlijk?

						V												
						A												
1																		
2																		
3																		
4											S	C	H	A	N	S		
5																		
6																		

BIJLAGE 4B: OPLOSSINGEN PUZZELVELD KRIMPENERWAARD

						V										
						A										
1			S	L	A	N	G	E	N	W	E	G				
2				F	R	A	N	S	E	K	A	D	E			
3		P	O	L	B	R	O	E	K							
4						K	O	E	N	E	S	C	H	A	N	S
5					Z	E	V	E	N							
6						L	E	K								

BIJLAGE 5: EXTRA ERFGOEDLOCATIES- INFORMATIE

Veerpoort

De Veerpoort werd gebouwd in 1601 en is de enige van de vijf stadspoorten die nog bestaat. Met houten deuren kon de poort bij overstromingsgevaar worden afgesloten. In de poort staan op gedenktekens de waterhoogte van 1716 en 1953 aangegeven.

Monnik/ beer

In het verlengde van de Lekdijk is nog een monnik met beer te vinden. Deze waren onderdeel van de verdedigingswerken van de stad: de beer was een dam of dijk, en een lastige muur om overheen te klimmen. De monnik diende als obstakel zodat de vijand er onmogelijk langs/ overheen kwam.

Oude stadsherberg

Al aan het begin van de zestiende eeuw stond hier de Stadsherberg. In de middeleeuwen gingen na zonsondergang de stadspoorten op slot, de herbergen buiten de poorten vingen reizigers op die te laat aankwamen. Toen Schoonhoven in de negentiende eeuw de stadsmuren en -poorten hun functie verloren en reizigers gewoon 's avonds de stad in konden, werd de stadsherberg een gewoon restaurant/ hotel.

Oude Waag

De huidige waag werd in 1617 gebouwd en werd vooral gebruikt om vlas- en henneproducten te wegen. Hier werden weefsels en touw van gemaakt. Er is nog een weegschaal uit 1662 aanwezig.

Arsenaal

Op deze plek was altijd een klooster gevestigd, maar in 1627 werd in een restant van dat klooster een kazerne ingericht. In 1862 werd er flink verbouwd en kreeg het gebouw zijn u-vorm. Tot 1922 was de Artillerie Instructie Compagnie hier gehuisvest. Tot 1966 deed het nog dienst als kazerne, maar vanaf 1978 zit hier het Nationaal Zilvermuseum.

Oude Stadhuis

Het stadhuis ligt aan de Haven in de oude stad en werd in de 15de eeuw gebouwd. Jammer genoeg is er in de 18de en 19de eeuw veel verbouwd, waardoor er weinig over is van het oorspronkelijke gebouw. Voor het stadhuis ligt een 'overkluizing', een brede 'brug' over het water, waar vroeger waarschijnlijk terechtstellingen plaatsvonden.

Doelenplein

Eeuwenlang was hier de ontmoetingsplek voor de schutterij, een soort voorloper van onze politie. Op het Doelenplein staat het Doelenhuis, dat werd gebouwd in 1779. Nadat het later herberg, kostschool, kantongerecht en waarborgkantoor voor platina, goud en zilver was, is het sinds 1985 een woonhuis.

Franse Kade

In 1672 werd het gebied rond de vestingstad Schoonhoven onder water gezet, geïndeerd, dat kon onder andere doordat er aan de westkant van de stad een keerkade was opgeworpen. Na de oorlog met de Fransen is deze kade weer opgeruimd, de loop is echter nog steeds te herkennen en wordt wel de Franse Kade genoemd.

Slangenweg

De Slangenweg vormde van en naar Polsbroek een zogenoemd 'accés', een toegang, tot de Waterlinie, welke in de verdediging van de linie extra aandacht vroeg.

Kerk Polsbroek

Al in de middeleeuwen stond hier een kerk. De kerk werd in oorlogstijd omgebouwd tot Fort, als extra verdediging van de linie. Na het droogmalen van de Oude Hollandse Waterlinie werd de kerk hersteld en in 1676 heropend. Daarna raakte het gebouw in de loop der tijd in verval. In 1834 werd het bouwval dat nog over was, afgebroken en vervangen door de kerk die er nu staat. De toren bleef echter bewaard en is nog wel middeleeuws.

Boezemmolen Haastrecht

Zo'n 1000 jaar geleden begon men met de ontginning van het veenlandschap in de Krimpener- en Lopikerwaard. Het veenriviertje de Vlist diende als boezem, om het water uit de naastgelegen polders af te voeren. Dat gebeurde door natuurlijke afwatering. Omdat de polders steeds lager kwamen te liggen als gevolg van inklinking van de veenbodem verliep de afwatering steeds lastiger. Om te voorkomen dat het water steeds terugliep de polders in, legde men dijken langs de Vlist aan. In de 15de eeuw bouwde men molens om de polders droog te houden. Vanwege de eb- en vloedwerking in de IJssel kon echter alleen bij lage waterstanden geloosd worden en werd besloten vanaf 1486 op de Oost-Vlisterdijk zeven boezemmolens te bouwen en een waterberging, de Hooge Boezem, aan te leggen. De molens maalden het water uit de Vlist ongeveer 1.20 meter omhoog in de bergboezem. Van hieruit werd het op de IJssel geloosd. De zeven molens kregen geen namen maar een volgnummer. Door mechanisering verloren de molens in de 19de en 20ste eeuw hun functie en werden afgebroken, op deze 'nummer 6' na.

Koeneschans

De Koeneschans is een schiereiland in de Vlist, en ligt iets ten noorden van Schoonhoven. Ooit maakte het deel uit van de Oude Hollandse Waterlinie en had het aarden wallen. Het was een strategische plek tegen de Lopikerwaard aan, op een kruising van kades en waterwegen met de bijbehorende bruggen. Vanaf dit kruispunt werd naar het zuiden de Franse (keer)Kade aangelegd en hier werd alles goed in de gaten gehouden. De naam 'Koene' slaat waarschijnlijk op de koene, dappere soldaten die hier zaten.

BIJLAGE 6: ACHTERGRONDINFORMATIE EN TIPS

Het Rampjaar

Schooltv:

Fragment SchoolTV/ De Republiek: <https://schooltv.nl/video/de-republiek-een-land-dat-regeert-zonder-koning/#q=rampjaar>

Oude Hollandse Waterlinie algemeen

Online:

- Stichting Oude Hollandse Waterlinie: <https://oudehollandsewaterlinie.nl>
- Hoofdkwartier 1672: <https://hoofdkwartier1672.nl>
- Canon van Nederland: <https://www.canonvannederland.nl/nl/zuid-holland/zuid-holland/oude-hollandse-waterlinie-en-fort-wierickerschans>
- Drone-film: <https://www.youtube.com/watch?v=yqOlyUVAwwo>
- Schoolplaat: <https://www.erfgoedhuis-zh.nl/publicaties/schoolplaat-de-oude-hollandse-waterlinie/#:~:text=De%20schoolplaat%20is%20gericht%20op,van%20het%20Rampjaar%201672%20gebeurde>
- Job en Neeltje: <https://www.youtube.com/watch?v=rh3bZcFycQE&t=1s>
- Oude Hollandse Waterlinie en Fort Wierinckeschans: <https://www.youtube.com/watch?v=VwYs2H8NRjU&t=2s>
- Nog meer lesmateriaal: <http://ezhlive.blob.core.windows.net/assets/ccbc6355-7db5-4153-b5d4-92a853f3ca3c>

Boeken:

- Sander Enderink, *Het Oude Hollandse Waterlinieboek*, 2021
- *Het waterwapen*, stripboek geschreven door Ad Maas en geïllustreerd door Fred de Heij, 2021
- Leen Ouweneel, *Regenten en de Waterlinie in het Rampjaar*, 2022

Schoonhoven en Gemeente Krimpenerwaard

- Historische Vereniging Schoonhoven: <https://historischeverenigingschoonhoven.nl>
- Waterlinie ommetje Schoonhoven: <https://izi.travel/nl/3706-waterlinieommetje-schoonhoven/nl>
- Erfgoed Krimpenerwaard: <https://www.erfgoedkrimpenerwaard.nl>
- Monumenten in Krimpenerwaard: <https://www.krimpenerwaard.nl/monumenten>

COLOFON

UITGAVE

Dit project is ontwikkeld door Erfgoedhuis Zuid-Holland, Kunstgebouw en Stichting Oude Hollandse Waterlinie, dankzij een financiële bijdrage van de provincie Zuid-Holland.

SAMENSTELLING

In opdracht van Erfgoedhuis Zuid-Holland in samenwerking met Kunstgebouw en Stichting Oude Hollandse Waterlinie

Concept en tekst: Annemieke Fierinck

Met dank aan:

Michiel van de Burgt | Hoofdkwartier 1672 / Theater MENS

DINK creatief bureau | Middelharnis

Sander Enderink | Stichting Oude Hollandse Waterlinie

Leen Ouweneel | Historische Vereniging Schoonhoven

Leerkrachten en leerlingen van groep 8 | Koningin Emmaschool, Schoonhoven

Leerkrachten groep 6 en 7 | OBS De Sterrenboom

Heb je je nog niet aangemeld voor dit lesproject en wil je dat wel graag?

Dat kan via www.cultuureducatiekrimpenerwaard.nl.

© Erfgoedhuis Zuid-Holland, december 2022

Dit lesmateriaal is voor basisscholen in de Krimpenerwaard. Niets uit deze lerarenhandleiding mag worden vermenigvuldigd of openbaar gemaakt door middel van druk, fotokopie of andere wijze zonder voorafgaande toestemming van Erfgoedhuis Zuid-Holland.

ERFGOEDHUIS
ZUID • HOLLAND

**OUDE
HOLLANDSE
WATERLINIE**

